

Зора ЈАЧОВА

ПРОБЛЕМИ ВО УЧЕЊЕТО НА ПОЧЕТНОТО ЧИТАЊЕ КАЈ ГЛУВИТЕ ДЕЦА

Процесот на читање кај нормалната популација

Читањето е едно од основните средства во образованието во сите училишта, па и во училиштата за глуви деца. Тоа во исто време претставува процес на осознавање во кој читателот врз основа на своите рецептивни и когнитивни способности ги стекнува своите знаења и образование.

Легран (Louis Legrand), на семинарот за учење на читањето одржан во Париз 1979 година, истакнува: "Читањето претставува една од најважните форми на воспитно-образовната работа во основното училиште, затоа што се наоѓа во основата на покомплексните воспитно-образовни процеси, па може да биде една од причините за успех и неуспех во учењето, дури и во животот воопшто". Тој вели дека читањето многу рано навлегува во детскиот живот и влијае врз моделирање на личноста на детето, врз нејзиниот развој и на образованието воопшто.

Чајленд (Chiland) ја нагласува поврзаноста на читањето со културната средина.

Според Бентолила (Bentolila) за читањето е поважно увидувањето на синтаксичките односи, отколку познавањето на лексиката.

Бресон (Bresson), пак, истакнува дека читањето е низ од многу разновидни активности, со посебни стратегии и со различни последователни нивоа на развој.

Сите овие дефиниции се согласуваат со едно: дека техниката на читањето се поклопува со можностите и зависи од личноста на читателот, зашто при читањето од читателот се бара да мисли, чувствува и замислува, а не само да ги препознава графемите. Значи, читањето не е проста комбинаторика и дресура, туку еден вид истражување со помош на сетилото за вид, со создавање критички однос кон текстот.¹⁾

Процесот на читање има два аспекти - може да се разгледува како вештина и како способност. Опсервирајќи го примањето на податоците,

1. Смиљка Васић, Владислава Кнафлич, Зоран Мاستиловић, Рајка Маринковић, Почетно читање. Институт за педагошка истражувања, Зборник 14, Београд 1981, 151-152.

визуелната страна на таа активност поврзана за брзината, читањето го вклопуваме во областа на вештините. Меѓутоа, ако го набљудуваме од агол на преработка на податоците, т.е. дешифрирање на сигналите, воочување на нивните односи, донесување заклучоци, заземање одредени ставови, читањето го нарекуваме способност.

Самиот акт на читање се состои од три дела: првиот е запознавање со графемите и нивно меѓусебно диференцирање, вториот е трансформација на графемите во фонеме и нивна меѓусебна катенизација во зборови, и третиот е разбирање на прочитаното - идеација на поимите. Во третата фаза, т.е. разбирање во читањето, по рекогницијата на графемите, доминантно место зазема разбирањето на прочитаниот текст, т.е. свесноста за значењето на прочитаниот збор или "семантичко значење на зборот".

Практичниот аспект на проблемот "значење" во рамките на читањето му помага на наставникот по мајчин, а особено по странски јазик, да ги развива способностите на предвидување, откривање на наменетото значење кое не мора да биде секогаш јасно "на прв поглед", особено во двосмислените реченици.

За добро читање, што значи читање со адекватна брзина и читање поради значење (reading for meaning), покрај останатото е неопходно и постоење на развиена јазичка способност со чија помош читателот го предвидува она што следува во текстот, па на тој начин не ќе мора да го "прочита" секој збор. Предвидувањето е можно само во случај кога е развиена јазичката способност кај ученикот. Значи, наставникот, а особено наставникот по странски јазик, треба да ја развива јазичката способност кај ученикот, а не да го научи само да "чита", да умее да ја "прочита" секоја лекција, да го дешифрира секој збор или реченица.

Читањето не е декодирање на пишаниот збор во говор, бидејќи во тој случај би читале гласно или полугласно за да го сфатиме значењето на зборот. Декодирањето на пишаниот збор се реализира по пат на синтакса, а улогата на синтаксата е да посредува помеѓу визуелната (или акустичката) површинската структура и значењето.

Брзината на читањето само во еден дел зависи од извежбаноста на движењата на очите. Читателот може да ја зголеми брзината на движењето на своите очи со помош на разни механички и електронски средства дури и за 50%.

Од особено значење за читањето, како и за квалитетот на читањето воопшто, т.е. адекватен степен на разбирање на сите компоненти на читањето - заклучување, споредување, памтење, заземање ставови и др., се когнитивните процеси, процесите на "обработка на податоци" со кои окото може да ги опфати истите. Освен когнитивните и разните психолошки процеси, и невролошката условеност ја одредува природата на читањето и влијае на квалитетот на тој процес. Значи, читањето во поголем дел не зависи од визуелната компонента, као што обично се мисли, туку од процесите поврзани со вториот сигнален систем на нервната дејност. Во текот на читањето се реализираат редица процеси,

почнувајќи од примањето на информациите, до нивната обработка и примањето на пораката, а читателот минува низ разни емоционални состојби, и во него се создаваат одредени реакции кон она што е прочитано, т.е. читањето не е разбирање на кратки и суви информации, туку совладување или несовладување на гледишта на писателот и читателот.²⁾

Невропсихолошки основи на лексичката активност

Читањето како осознавачка дејност вклучува процеси кои се одвиваат во централниот нервен систем со психичките процеси предизвикани од семантиката на прочитаниот текст. Значи, актот на читање е повеќеслојна осознавачка и јазичка дејност која се базира на способностите на читателот. Целта на читањето, кое во основа значи препознавање на графемите и нивно претворање во артикулеми (гласови), е сфаќање и доживување на пораката на текстот. Под поимот разбирање на "значењето на зборовите" подразбираме состав од претстави за некој предмет, значи секој поим се состои од поединечни претстави за еден предмет. Во тој случај не може да се зборува за строго ограничен центар за поим на некој збор во контексот, туку за еден транскортикален говорен центар во кој настапува составување на поимот со именување на зборот

За постоење на говорот, примарна улога имаат акустичките информации, па оттука прикажувањето на функцијата на слушање, како база за настанување на говорот, а со тоа и разбирање на значењето на зборот, е од особена важност.

Акустичкиот центар се наоѓа билатерално и контралатерално во темпоралниот лобус.

Психоакустичкиот центар лежи во задната половина на левиот горен темпорален лобус, како и во граничните делови на средниот темпорален лобус. Подрачјето за музички енграми е нешто подолу.

Кај оштетувањата на акустичкиот центар, еднострано, или на обете страни, се јавува кортикална глувост. Таквите лица, иако оглувуваат, имаат сочувани спомени за глас, говор и музика. Значи, во овие центри ги препознаваме гласовите и звуците како говор и зборовите кои веќе ги имаме слушнато, па затоа велíme дека се тоа центри за говорни спомени или енграми.

Оштетувањата на Верникевиот кортикален центар повлекуваат непознавање на звуци, говор и гласови, иако заболеното лице ги слуша истите. Таа неспособност се нарекува аудитивна агнозија или сензорна афазија.

За правилен изговор е потребна координација на голем број мускули која е координирана од посебен центар за говор, кој е откриен од Брока (Broca, 1861 год.), па по него е наречен Брокот моторен центар со лежиште во задната третина на левиот долен челен гирус.

2. Naum Dimitrijević: O nekim problemima istraživanja i nastave čitanja na maternjem i stranom jeziku. Problemi čitanja na maternjem i stranom jeziku br. 2, Beograd 1974, 5-21.

Во актот на изговор, од моторниот центар одат координирани синхронизирани импулси во обете хемисфери на мозокот до кортикалните центри на сите мускули кои учествуваат во изговорот на зборовите (ларингс, уста, јазик).³⁾

Невролошка организација на говорната активност

Суштината на артикулацијата е невролошка инервација на артикулаторите, посебно на мускулите. Преносот на дразбите од нервите на мускулот и обратно не е просто предавање на бранови, туку сложен физиолошки процес од електрохемиска природа, која е регулирана со централниот нервен систем.

Н. тригеминус е мешовит трогран нерв кој се состои од моторен и сензорен дел. Неговата трета гранка е н. мандибуларис кој ги инервира мускулите на долната вилица, додека неговата бочна гранка оди директно во виличниот зглоб (н. артикуларис). Во процесот на прононсијација важна улога има н. фацијалис чиј моторен дел е многу развиен и ги инервира скоро сите мускули на лицето, горната и долната усна и брадата.

Во тетивите и мускулните фации како и во виличната зглобна чаура, синовијалните ложи и лигаменти кои го заобиколуваат зглобот, постојат посебни рецептори на мускулно-кинестетичкото чувство. Тие се дразнат со движењето, а дразбите понатаму одат до кората на големиот мозок. Во говорниот акт од страна на долната вилица се запаметуваат величината и јачината на тонусот при артикулацијата на секој глас, за да можеме да го разликуваме во секој повторен сензитивен акт.

Кожата има исто така важна улога во процесот на артикулација. Нејзините тактилни рецептори го примаат чувството за допир и притисок преку своите тактилни телца, кои се сместени во епидермот (Мерцалови телца), во корпускулите (Мајснерови), и во поткожните (Фатер-пачиниеви).

Локализацијата на местото на допир - топогнозија, е најпрецизна на усните, па чувството на лабиоденталните и билабијалните гласови е од пресудна важност за говорниот механизам.

Начинот на кој централниот нервен систем ги инервира говорната и скелетната мускулатура е многу комплексен. Тој не ги препознава мускулите туку движењата во целина, а сите тие движења настануваат со активноста на централниот нервен систем на мускулатурата диригирано од мозокот.⁴⁾

Физиолошки основи на читањето

При учењето на читањето се таложат енграмите на буквите во околината на окципиталниот центар на врвот на окципиталниот лобус.

3. A. Šercer, Otorinolaringologija, tom I, Zagreb 1966, 263-265.

4. Ljubomir Savić, Čitanje govora sa usta, Beograd 1969, 59-62

Во случај на лезии на тој центар, настапува визуелна агнозија, т.е. лицето ги гледа предметите, но не ги распознава.

Од тој центар одат надворешни патишта кон сензорниот центар за говор, каде оптичките претстави за буквите се спојуваат со акустичката претстава за зборот. Одовде одат патишта до танскортикалниот појмовен центар, така што може да се разбере смислата на буквите кои се перцепираат во конкретниот збор. Но, за читање се создава и посебен кортикален центар кој се наоѓа во ангуларниот гирус на левата хемисфера на кортексот и се нарекува "оптички центар за говор".

Центарот за читање е споен со центарот за пишување, кој е идентичен со центарот за движење на прстите и рацете, сместен во пределот на левата централна вијуга. Така, обата центри се споени со оптичкиот центар во окципиталниот лобус и со обата центри за говор. Потребно е да се истакне дека "центарот за читање" не е центар за вродени функции на одредени сетила, движење на зглобовите и друго.

Читањето е стекната вештина, која не ја поседуваат сите луѓе, како на пример аналфабетите. Но, тоа не значи дека аналфабетизмот е последица на непоседување на центар. Тие делови на сивата маса на кортексот во кој е локализиран центарот за читање постојат кај сите луѓе, но тие делови со вежбање и учење преземаат одредени функции и се изградуваат во "центри за читање".⁵⁾

Механизмот на читање

Во текот на читањето очите се движат вдолж редот, но движењата не се рамномерни, туку скоковити - окото прави брзи и кратки движења кои повремено се прекинуваат со паузи. Траењето на едно такво движење изнесува околу 20-илјадити дел од секундата, поголемо траење имаат движењата при преминување од еден ред на друг околу 40-илјадити делови од секундата. Читањето се врши кога не се вршат движењата, т.е. кога окото ќе престане да се движи. За време на тој застој доаѓа до перцепирање на делови на текстот кои се наоѓаат во визуелното поле. На фиксациите отпаѓа 90% од вкупното време потребно за читање. Со една фиксација јасно и точно се перцепира текст во должина од 25 мм па и повеќе кај возрасните или 10-15 букви или 1-3 збора. Од посебна важност за разбирањето на механизмот на читање е бројот на тие фиксациии кој значително се менува во зависност од брзината на читањето.

Во текот на читањето очите не прават движења само во часоката лево-десно, туку и обратно - регресивни движења. Регресивните движења се присутни кај децата кои почнуваат да го учат читањето.

Брзината на читањето е најдобар показател за напредување во читањето. Врз општата брзина на читањето влијаат:

- брзината на перцептивно препознавање на графемата;

---

5. A. Šerčer, Otorinolaringologija, tom I, Zagreb 1966, 263-265.

- брзината на изговарање (гласно изговарање кај оралното читање или изговарање во вид на внатрешен говор, кај читањето во себе):

- брзината на сфаќање (антиципација на зборовите и нивното значење).⁶⁾

Обука на читање кај глувите деца

По непосредното перцепирање на графичкиот знак - буквата, за да може да биде во свеста на читателот и да ја активира акустичката претстава (слика) на тој глас, и да се активираат говорните органи на тој глас за негово произведување, е потребно:

а) учениците да ги познаваат буквите како знаци за гласовите;
б) да ги познаваат гласовите и да ги диференцираат меѓусебно;
в) механизмот на говорните органи да биде кинетички увежбан за нивниот изговор;

г) да се увежба аудитивното внимание за нивно диференцирање;
д) претставите за буквите во свеста брзо и лесно да ги провоцираат слушните претстави на одредени гласови, и веднаш да ја придвижат моториката на артикулационите органи.

Значи, во актот на читање се битни три елементи

1. Визуелна перцепција на графемите;

2. Акустичка слика на графемите; и

3. Правилна моторика на артикулационите органи.

Глувите ученици имаат два предуслова од потребните три: визуелна перцепција и правилна моторика. Кај нив не постои акустичка слика за графемата и затоа не можат на природен начин да го научат говорот, и се јаг уваат проблеми при учењето на читањето.

Читањето како вештина нема вредности сама за себе, туку служи за јавување на претстави на прочитаните зборови и нивните односи во свеста на читателот од кои се јавува сознанието и чувството. Значи, основен услов за разбирање на прочитаното е знаењето на јазикот на кој нешто е напишано. Ако текстот е напишан на јазик на кој читателот не го разбира напишаното, тој ги чита графемите, но во неговата свест не се создаваат претстави за тие графеми. Тоа се случува кај глувиот читател кој нема доволно аперцептивни претстави за замислениот поим и сфаќање на односите меѓу поимите на кои се однесуваат графичките знаци во текстот. Затоа, многу читатели го разбираат секој збор, но не ја сфаќат пораката на текстот.

Читањето во училиштата за глуви деца има идентични процеси како и за децата кои слушаат, само што кај глувите актот на читање се усложнува поради апстиненцијата на слухот. Глувото дете мора прво да ја научи артикулацијата на гласовите, гласовите да ги спојува во зборови (да врши катенизација), потоа да го дознае значењето на зборовите кои ги изговара, значи да го декодира зборот со цел да ја сфати семантиката,

6. Ivan Ivić, Psihološke osnove učenja čitanja kod dece, Pedagogija, Beograd 1966, 261-265.

и на крајот, зборот да го стави во функција на реченицата во целина. Кажаново претставува комплекс од посебни психолошки, физиолошки и неуролошки процеси кои глумот дете мора дополнително да ги совлада и притоа да вложи поголем труд отколку неговиот врсник кој слуша.

Практичарите во училиштата за глуви главно се задржуваат на првата етапа во актот на читање - рекогниција на графемите и нивното претворање во артикулеми односно фонеме.

Читањето не претставува само техника на артикулација (механика на претворање на графемата во фонема) и изговор (надворешна манифестација) на содржината. Техниката на читање е цел само додека не се совлада истата, а потоа таа станува средство во процесот на стекнување на знаења. Значи, треба да се развива функционалното мислење, а тоа значи ученикот да го чита првиот збор мислејќи на неговото значење.

Основен проблем во наставата на читање во училиштата за глуви е поврзувањето на процесот на читање со процесот на сознавање. Глумот дете се задржува на првата етапа на читање - техниката на читање, т.е. на нејзината механичка страна, катенизација на гласови и не преминува на останатите, затоа што за глумот дете напишаниот збор е само слика - пиктографско писмо зад кое не стои содржина, семантика.

На визуелните претстави за одреден поим, кои глумот дете во животот ги стекнува, им недостасуваат два елементи: првиот е нејзината графичка претстава, име, а вториот е нејзината содржина

Затоа е потребно претставите кај глумот дете да се декодираат т.е. да се претстави нивното име со букви, графички, а потоа да се учат да ги изговараат.

Втор проблем е памтењето на името за секоја претстава од својата свест. Тоа може да биде од двојна природа: оптичко или визуелно и артикулационо или кинестетичко. Оптичкото или визуелното може да биде во форма на букви, што е нормално за нас, а за глумите може да биде во форма на тактилен знак, што за нив е нормално и полесно отколку артикулираниот збор, затоа што неуромускуларната кинестезија и микродвижењата на артикулационите органи физиолошки е многу потешко од големите кинестетички движења. Значи, идеограмот мора да биде асоциран со претставата во свеста, а потоа научен. Кај глумите, тие два елементи не течат синхронно, туку се формираат прифатени животни претстави кои со себе ги има донесено во форма на гест, а потоа во училиштето за нив ги учи зборовите.

Артикулациона претстава за поимот значи "чистиот збор" кој се базира на оптичката слика на зборови и нивното запаметување е извонредно тешко затоа што физиолошката тензија на нервната мускулатура е единствена подлога и друга дразба не постои. Затоа, во наставата со глуви секој збор треба да се запишува на табла, да се илустрира, или да се прикаже со гест - кинетичко движење, за да може бисензорната дразба или полисензорната дразба да остане во трајна рекогниција кај глумот дете, како енграм во свеста. Независно од тоа

како се врши деноминацијата на претставите, дали тоа ќе биде на оптички или артикулационен-кинестетички начин, ефектот нема да биде присутен ако таа не биде функционално активно употребена повеќе пати во практичниот живот и говорот. Тогаш, таа претстава ќе добие своја комплексна семантика и ќе биде препознаена од страна на глувиот ученик. Кога тој повторно ќе се сретне со неа во актот на читање, таа графема ќе добие своја семантичка вредност и нема да биде повеќе пиктограм односно идеограм.

ЛИТЕРАТУРА

- Васић Смилка, Кнафлић Владислава, Мاستиловић Зоран, Маринковић Рајка, Почетно читање, Институт за педагошка истраживања, Зборник 14, Београд 1981, 151-152.
Dimitrijević Naum, O nekim problemima istraživanja i nastave čitanja na maternjem i stranom jeziku, Problemi čitanja na maternjem i stranom jeziku, br. 2, Beograd 1974, 5-21
Ivić Ivan, Psihološke osnove učenja čitanja kod dece, Pedagogija, Beograd 1966, 261-265.
Savić Ljubomir, Čitanje govora sa usta, Beograd 1969, 59-62.
Šercer A., Otorinolaringologija, tom I, Zagreb 1966, 263-265.

Зора ЈАЧОВА

ПРОБЛЕМЫ В ОБУЧЕНИИ ЧТЕНИЮ ГЛУХИХ ДЕТЕЙ НА НАЧАЛЬНОМ ЭТАПЕ

(Резюме)

Под чтением подразумевается распознавание графем и их преобразование в артикулемы, с целью понятия и восприятия значения текста.

Акт чтения, как познавательная деятельность, объединяет в себе процессы, происходящие в центральной нервной системе, с психическими процессами, вызванными семантикой прочитанного текста.

У глухих, в процессе чтения появляется ряд отступлений. Они заключаются не только в трудности распознавания графем, но и в целом ряде проблем, связанных с работой органов речи. Именно движение речевого аппарата является основной для запоминания енграм и их распознавания при чтении. Поэтому деноминация должна быть осуществлена оптически и артикулационно, ее надо активно употреблять в речи, для того, чтобы глухой ученик мог закрепить за ней комплекс семантических значений.